

ЄДНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ СФЕР ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА У ПРОЦЕСІ ГРИ

У статті автор розглядає проблему забезпечення єдності інтелектуальної й емоційної сфер особистості старшого дошкільника в процесі організації вихователем різноманітних ігор.

Ключові слова: інтелект, емоція, інтелектуальна й емоційна сфери, дидактичні ігри, творчі ігри.

В статье автор рассматривает проблему обеспечения единства интеллектуальной и эмоциональной сфер личности старшего дошкольника в процессе организации воспитателем разнообразных игр.

Ключевые слова: интеллект, эмоция, интеллектуальная и эмоциональная сферы, дидактические игры, творческие игры.

In the article the author examines the problem of the unity of intellectual and emotional spheres of individual older preschooler in the process of educator various games.

Key words: intelligence, emotion, intellectual and emotional spheres, didactic games, creative games.

У ХХІ столітті домінантним є питання організації такої дошкільної освіти, яка забезпечила б сприятливі умови для особистісного становлення дошкільника, допомагала стати життєво компетентною, урахувавши його можливості, потреби, здібності. Тому в методичних документах, зокрема Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», програмі «Впевнений старт», визначено завдання повноцінного фізичного, психічного та духовного розвитку дитини. На сучасному етапі наукового пізнання проблема взаємодії сфер розвитку дитини набуває особливої уваги, оскільки становлення особистості значною мірою залежить не тільки від її інтелектуального потенціалу, а й від гуманістичної вихованості, сформованості духовних цінностей, базових якостей, позитивної емоційної сприйнятливості. Тому назріла необхідність створення такої системи дошкільної освіти, яка б органічно поєднувала різні сфери розвитку, зокрема інтелектуальної й емоційної.

Розвитку інтелектуальної сфери особистості приділяли увагу Р. Айзенк, А. Біне, Д. Векслер, Б. Велічковський, Л. Виготський, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Р. Кеттел, Г. Костюк, О. Лурія, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Р. Стернберг, М. Холодна та ін. У психологічному словнику подається тлумачення інтелекту як відповідного рівня розвитку мисленнєвої діяльності особистості, який забезпечує можливість набувати нові знання й ефективно використовувати їх у життєдіяльності [7, с. 196]. Процес розвитку інтелекту, за Ж. Піаже, складається з трьох великих періодів, упродовж яких відбувається зародження і становлення трьох основних структур. Спочатку формуються сенсомоторні структури, тобто системи зворотних дій, які виконуються матеріально і послідовно, потім виникають і досягають відповідного рівня структури конкретних операцій – це системи дій, які виконуються подумки, але з опорою на зовнішні, наочні дані. Після цього відкривається можливість для формування формальних операцій [3, с. 170]. Віковим особливостям дітей дошкільного віку відповідає другий період, тобто формуються структури конкретних операцій.

Розвиток емоційної сфери аналізується в роботах Б. Ананьєва, І. Беха, А. Валлона, Н. Дятленко, О. Запорожця, К. Ізарда, І. Кона, О. Кульчицької, М. Лісіної, В. Мухіної, В. М'ясищева, Я. Неверович, С. Пантисєєва, І. Чеснокової та ін. Емоція – психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання сутності життєвих явищ і ситуацій, зумовленого ставленням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта (за тлумаченням словника практичного психолога) [7, с. 783].

О. Запорожець, здійснюючи генетичні дослідження, установив особливості розвитку емоційної сфери дитини дошкільного віку. По-перше, відбувається зміна змісту афектів, що виявляється у появі співпереживання, співчуття до дій і станів іншої людини. По-друге, з'являються емоційні переживання, які випереджають наслідки виконаних дій. По-третє, виникнення такого емоційного випередження передбачає обов'язкову зміну самої структури емоційних процесів, до складу яких поступово включаються не тільки вегетативні і моторні реакції, а різні пізнавальні процеси (складні форми сприймання, образного мислення, уявлення) [1, с. 259]. Усі визначені особливості в емоційній сфері відбуваються завдяки взаєминам дитини з людьми, які її оточують, та зміною загального характеру діяльності. Учений доводить, що емоційна сфера поєднується з інтелектуальною, починаючи з дошкільного віку.

На тісний зв'язок інтелекту з емоціями вказують відомі психологи (Л. Виготський, Ю. Виноградов, Б. Додонов, А. Лазурський, О. Леонт'єв, Я. Рейковський, С. Рубінштейн, П. Симонов, О. Тихомиров та ін.)

Досліджуючи емоційну сферу особистості, Т. Кириленко наголошує, що пізнавальна й емоційна сфери мають безперечні відмінності, оскільки в пізнавальній сфері відображається зовнішній предметний світ, а в афективній – внутрішній стан людини. Це відображення відбувається в пізнавальній сфері в образах, а в афективній – через переживання. В образах відображається зміст об'єктивного світу, а в переживаннях – ставлення до цього світу [2, с. 21]. Але водночас розуміння пізнавальної й афективної сфер, за словами Т. Кириленко, як вияву специфічних форм відображення, підкреслює їх єдність.

В. Кузьменко визначила орієнтовні критерії та показники індивідуального розвитку особистості дошкільника, поміж яких виокремила:

– емоційно-почуттєвий розвиток – сформованість довільності психічних процесів; уміння долати сильні труднощі, зосереджуватися; здатність регулювати (виявляти або стимулювати) емоційні реакції адекватно до ситуації, причини виникнення позитивних і негативних емоцій, почуттів; почуття, що домінують, динаміка їх переживання, характер вияву; наявність емоційно-почуттєвого дискомфорту, його ознаки;

– інтелектуальний розвиток – наявність оптимального щодо віку дітей, кола знань, уявлень, умінь та навичок; розвиненість пізнавальних психічних процесів (мислення, мовлення, пам'яті, уваги, сприймання); сформованість пізнавальної активності, самостійності в оволодінні інформацією [3, с. 6].

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», яка затверджена в 2010 році, упорядкована за розділами: «Фізичний розвиток», «Пізнавальний розвиток», «Мовленнєвий розвиток», «Художньо-естетичний розвиток», «Ігрова діяльність», що передбачає забезпечення особистісного розвитку старших дошкільників [5]. Аналіз довів, що розділ «Емоційний розвиток» у даному документі не визначено.

Дослідження теоретичних засад проблеми забезпечення єдності інтелектуальної й емоційної сфер дитини дошкільного віку дозволило зробити висновок про недостатню її розробленість.

Мета статті – дослідження гри як засобу забезпечення єдності розвитку інтелектуальної й емоційної сфер особистості старшого дошкільника.

Як зазначив О. Запорожець, поєднання інтелекту й емоцій відбувається у зв'язку зі змінами загального характеру діяльності дитини дошкільного віку. Тому єдність інтелектуальної й емоційної сфер дитини відповідно до особистісно зорієнтованого підходу забезпечується, насамперед, не в спеціально організованому навчанні, а завдяки провідному виду діяльності, тобто у грі.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Л. Артемова, З. Богуславська, А. Бондаренко, Л. Венгер, Р. Жуковська, О. Смирнова, О. Сорокіна, Є. Тихеева, А. Усова та ін.) показав, що, на думку науковців, інтелектуальному розвитку – здійсненню розумових операцій (порівняння, класифікація, групування, узагальнення), розвиток психічних процесів (мислення, уваги, пам'яті, сприймання, уявлення) – сприяють дидактичні ігри. Це зумовлено, передовсім, тим, що такі ігри мають навчальну (дидактичну) мету та передбачають обов'язковість дотримання правил. Але спостереження засвідчують, що дошкільники не можуть самостійно організовуватися на дидактичну гру, особливо якщо в ній передбачено декілька учасників та черговість виконання ігрових дій (наприклад, ігри на зразок «Лото», «Подорожі» тощо). Вихователь часто є організатором такої гри та контролером її проведення. Таким чином, дидактична гра стає лише навчальним методом у педагогічному процесі з дошкільниками. Тому педагогу важливо створювати умови для емоційно позитивних переживань у дидактичних іграх, щоб дошкільники отримували задоволення, знаходячи розв'язання. Емоційний тонус гри підвищує віру в свої інтелектуальні сили.

Поєднуючи інтелектуальну й емоційну сфери в дидактичних іграх, дошкільники вчаться самостійно контролювати себе у дотриманні правил, правильному виконанні дій, емоційно підтримувати свого напарника. Слід також зазначити, що в більшості колективних ігор з правилами для старших дошкільників обов'язково є ті, хто виграє, і ті, хто програє. Тут важливо, щоб дошкільники уміли стримувати свої негативні емоції у випадку програшу, знати про їх вплив на стан і настрої інших дітей. Вони повинні виявляти радісні емоції з приводу перемоги ровесника і, водночас, робити оціночні судження з приводу своєї невдачі: аналізувати, порівнювати, тобто здійснювати розумові операції.

Творчі ігри (сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані, конструкційно-будівельні) у старшому дошкільному віці набувають найвищого розвитку; у них інтенсивно розвиваються інтелект та емоції. Діти вільно установлюють свої правила, погоджують їх з однолітками та із задоволенням дотримуються. У творчих іграх якнайкраще реалізується єдність інтелектуальної (наочно-образне й словесно-логічне мислення) й емоційної (здатність цілеспрямовано керувати своїми емоціями, виражати почуття) сфер. У зазначених іграх діти з добре розвинутою емоційною й інтелектуальною сферами краще налагоджують стосунки з партнерами, легко домовляються (наприклад, про зміст та сюжет гри, ролі, обладнання ігрового середовища, а також про уявні ситуації в сюжеті гри, щоб не втратити ланцюжок ігрового сюжету, на зразок: «А давай буцімто ми вже потрапили на острів»).

Отже, у грі особистість відчуває емоційні переживання, оскільки «разом з уявним характером цілей у грі значно збільшується питома вага емоцій, пов'язаних із ходом дій, з процесом гри», а «будь-яка реальна емоція звичайно являє єдність афективного й інтелектуального, переживання й пізнання, тому що містить вольові моменти, зацікавлення, прагнення, тому що в ній тією чи тією мірою виражається людина загалом» [6, с. 561 – 562]. Подальшу наукову роботу вбачаємо в дослідженні єдності емоційної та інтелектуальної сфер особистості в інших видах дитячої діяльності у педагогічному процесі дошкільного навчального закладу.

Література

1. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2-х т. –Т. 1 Психическое развитие ребёнка / А. В. Запорожец. – М. : Педагогика, 1986. – 320 с.
2. Кириленко Т. С. Психология: емоційна сфера особистості: [навч. посіб.] / Т. С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
3. Кузьменко В. Індивідуалізація виховання і навчання / Віра Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 10. – С. 5–6.
4. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л. Ф. Обухова. – М. : Тривола, 1995. – 360 с.
5. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» // Палітра педагога. – 2010. – № 6. – С. 4–25.

6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер-Ком, 1998. – 688 с.
7. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.